
**NORGES BANKS REPRESENTANTSKAP
TILSYNSSEKRETARIATET**

Finansdepartementet
Avdeling for formuesforvaltning
postboks 8008 Dep.
0030 Oslo

Oslo, 16. mars 2018

**ATTESTASJONSOPPDRAK FOR NORGES BANKS REPRESENTANTSKAP OM
UTVIKLING OG KOMMUNIKASJON AV NORGES BANKS PRINSIPPER FOR
ANSVARLIG FORVALTNINGSVIRKSOMHET FOR STATENS PENSJONSFOND
UTLAND**

Vedlagt oversendes rapport fra Deloitte AS etter gjennomgangen. Finansdepartementet anmodet representantskapet om å vurdere ett eller flere slike prosjekter i brev av 3. februar 2017. Det er etablert praksis fra 2009 at Finansdepartementet kan komme med innspill til representantskapets tilsynsplan knyttet til forvaltningen av Statens pensjonsfond utland. Siden 2009 har Deloitte AS utført sju slike attestasjonsoppdrag i samarbeid med tilsynssekretariatet.

Representantskapet fattet i møte 5. oktober 2017 vedtak om å innarbeide ett nytt attestasjonsoppdrag knyttet til ansvarlig forvaltning i tilsynsplanen for 2017 og dekke kostnadene innenfor sitt budsjett. I 2018 vil tilsynssekretariatet etter den fastsatte tilsynsplanen gjennomføre ytterligere to prosjekter på dette området.

Attestasjonsoppdraget er utført i samsvar med den internasjonale standarden for attestasjonsoppdrag. Det vises også til orienteringsmøte med Finansdepartementet den 9. mars 2018.

Representantskapet behandlet rapporten i sitt møte 15. mars 2018. Følgende vedtak ble fattet i møtet:

Representantskapet har behandlet attestasjonsuttalelsen og tatt vurderingene i rapporten til etterretning. Rapporten oversendes hovedstyret og det forventes at hovedstyret følger opp anbefalinger i rapporten og melder tilbake til representantskapet. Rapporten gjøres offentlig tilgjengelig ved oversendelse til Finansdepartementet.

Med hilsen

Jan Frode Jakobsen

Mats L. Pedersen

**Uavhengig attestasjonsoppdrag for Norges Banks
representantskap om utvikling og
kommunikasjon av Norges Banks prinsipper for
ansvarlig forvaltningsvirksomhet for Statens
pensjonsfond utland**

2. mars 2018

Innhold

1. Vurdering av utvikling og kommunikasjon av Norges Banks prinsipper for ansvarlig forvaltnings-virksomhet for Statens pensjonsfond utland opp mot fastsatte målekriterier	3
2. Konklusjon og vurderinger	4
3. Prosesser for utvikling og kommunikasjon av prinsipper for ansvarlig forvaltningsvirksomhet for SPU	5
3.1 Bakgrunn	5
3.2 Utvikling og oppdatering av prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet	5
3.3 Vurdering av selskapsstyring, miljømessige og samfunnsmessige forhold (ESG) ved utviklingen av prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet	6
3.4 Veiledning om prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet for bestemte aktivaklasser	6
3.5 Kommunikasjon av prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet til eksterne forvaltere og joint venture-partnere	8
3.6 Rapportering av aktiviteter knyttet til ansvarlig forvaltningsvirksomhet	8
4. Vedlegg 1: Målekriterier, avgrensning av oppdraget og arbeid utført	11
4.1 Målekriterier	11
4.2 Avgrensning av oppdrag	12
4.3 Arbeid utført	12

1.Vurdering av utvikling og kommunikasjon av Norges Banks prinsipper for ansvarlig forvaltningsvirksomhet for Statens pensjonsfond utland opp mot fastsatte målekriterier

Norges Banks representantskap ("representantskapet") har engasjert Deloitte AS til å foreta en uavhengig gjennomgang av styring og kontroll for Statens pensjonsfond utland knyttet til

- Utviklingen av prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet og hvordan de gjøres gjeldende for Norges Bank Investment Management ("NBIM") og Norges Bank Real Estate Management ("NBREM");
- Kommunikasjon av prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet overfor eksterne forvaltere og joint venture-partnere; og
- Intern og ekstern rapportering av aktiviteter knyttet til ansvarlig forvaltningsvirksomhet.

Betegnelsen "NBIM", slik den er brukt i denne rapporten, omfatter organisasjonen som håndterer investeringer i børsnoterte aksjer og renteinstrumenter, herunder ledelsen i NBIM og den relevante delen av styringsstrukturen i Norges Bank, inkludert hovedstyret. Betegnelsen "NBREM", slik den er brukt i denne rapporten, omfatter organisasjonen i NBIM som håndterer investeringer i unoterte eiendomsinvesteringer. Betegnelsen "SPU" henviser til Statens pensjonsfond utland.

Som avtalt i vårt engasjementsbrev datert 29. november 2017, har vi utført vårt arbeid i samsvar med den internasjonale standarden for attestasjonsoppdrag (ISAE 3000). Vår oppgave er å gi representantskapet betryggende sikkerhet for at det er utformet og implementert styring og kontroll knyttet til utvikling og kommunikasjon av prinsipper for ansvarlig forvaltningsvirksomhet for SPU i samsvar med målekriteriene. Vi har gjennomgått utforming og implementering av styring og kontroll og sammenholdt dette med målekriteriene som er utviklet.

Målekriterier, avgrensning av oppdraget og utført arbeid er omtalt i vedlegg 1. Representantskapets tilsynssekretariat har vurdert målekriteriene og konkludert med at de er relevante og hensiktsmessige for denne gjennomgangen.

Våre konklusjoner og vurderinger fremkommer av kapittel 2. I kapittel 3 beskrives hovedelementene knyttet til utvikling og kommunikasjon av prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet i NBIM og NBREM.

2. Konklusjon og vurderinger

Etter vår vurdering er styring og kontroll knyttet til

- Utviklingen av prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet og hvordan de gjøres gjeldende for Norges Bank Investment Management ("NBIM") og Norges Bank Real Estate Management ("NBREM");
- Kommunikasjon av prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet til eksterne forvaltere og joint venture-partnere; og
- Intern og ekstern rapportering av aktiviteter knyttet til ansvarlig forvaltningsvirksomhet

utformet og implementert i samsvar med de etablerte målekriteriene.

Vår gjennomgang omfatter ikke en vurdering av om og hvordan prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet er tatt i bruk i virksomheten og om de etterleves. Vår konklusjon omfatter kun de områdene som defineres av målekriteriene.

Praksis og forventninger til ansvarlig forvaltningsvirksomhet er i stadig utvikling og for å møte denne utviklingen vil NBIM og NBREM ha behov for å fortsette og videreutvikle sine prinsipper og aktiviteter knyttet til ansvarlig forvaltningsvirksomhet. I kapittel 3 har vi gitt noen innspill til dette arbeidet.

3. Prosesser for utvikling og kommunikasjon av prinsipper for ansvarlig forvaltningsvirksomhet for SPU

3.1 Bakgrunn

Finansdepartementet fastsetter forvaltningsmandatet for SPU. Forvaltningsmandatet stiller krav til ansvarlig forvaltning av fondets investeringer. Finansdepartementet oppnevner videre medlemmene til Etikkrådet, som kommer med tilrådninger om utelukkelse og observasjon av enkeltselskaper til hovedstyret i Norge Bank.

Norges Banks hovedstyre fastsetter prinsippene for ansvarlig forvaltning på bakgrunn av kravene i kapittel 2 i forvaltningsmandatet. Etter tilrådning fra Etikkrådet treffer Hovedstyret også beslutning om utelukkelse eller observasjon av enkeltselskaper.

I mars 2015 videreutviklet Norges Banks hovedstyre prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet i Norges Bank. Av prinsippdokumentet følger det at ansvarlig forvaltningsvirksomhet skal understøtte fondets målsetning ved å fremme den langsiktige økonomiske utviklingen av investeringene, samt redusere finansiell risiko forbundet med den miljømessige og samfunnsmessige adferd til selskaper fondet er investert i.

Ifølge prinsippene vil Norges Bank prioritere standardsetting, eierskap og risikostyring. Banken vil fremme god selskapsstyring og velfungerende, legitime og effektive markeder. Banken vil, som et utgangspunkt og der det er hensiktsmessig, basere sin praksis på internasjonalt anerkjente standarder slik som FNs Global Compact, FNs retningslinjer for næringsliv og menneskerettigheter, OECDs prinsipper for eierstyring og selskapsledelse og OECDs retningslinjer for multinasjonale foretak. I juni 2017 ble prinsippene videre utvidet etter innstilling fra NBIM. Det ble tatt inn en henvisning til at UNCTAD-prinsippene, som skal fremme ansvarlig statlig utlån og finansiering, gir veiledning ved investeringer i statsobligasjoner. Ifølge prinsippene skal det rapporteres offentlig om ansvarlig forvaltningspraksis.

Ansvarlig forvaltning er et område i stadig utvikling, og NBIM og NBREMs prinsipper og aktiviteter knyttet til ansvarlig forvaltning vil ha behov for å videreutvikles i tråd med ny kunnskap og for å leve opp til endrede forventninger i fremtiden. NBIM og NBREM erkjenner dette og arbeid er allerede i gang for blant annet å:

- Bedre rapportering og håndtering av bærekraftsrelaterte data for joint venture-eiendommer;
- Evaluere og kvalitetssikre data fra tredjeparts dataleverandører for å fremme risikostyringen av eksterne forvaltere (EF) ytterligere; og
- Gjennomgå og støtte utviklingen av nye rapporteringsstandarder, slik som anbefalinger fra Financial Stability Board's Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD).

3.2 Utvikling og oppdatering av prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet

Prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet er allment tilgjengelig på NBIMs hjemmesider.

Styrende dokumenter fastsatt av hovedstyret er gjenstand for en årlig gjennomgang, med mindre det er behov for hyppigere oppdateringer. Styrende dokumenter som vedrører ansvarlig forvaltningsvirksomhet, og som bygger på flere internasjonale standarder, vil i lys av aktuelle standarders utvikling, løpende være gjenstand for evaluering av teamene som arbeider med eierskapsutøvelse og standardsetting. Sammen med teamene som arbeider med risikostyring og etterlevelse (Compliance) gir de innspill til eventuelle endringer i prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet. Eventuelle forslag til endringer i styrende dokumenter blir presentert for NBIM CEO i henhold til fastsatt prosedyre for deretter å fremlegges for hovedstyret.

3.3 Vurdering av selskapsstyring, miljømessige og samfunnsmessige forhold (ESG) ved utviklingen av prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet

I mandatet fra Finansdepartementet for forvaltningen av Statens pensjonsfon utland fremkommer det at "God avkastning på lang sikt anses å avhenge av en bærekraftig utvikling i økonomisk, miljømessig og samfunnsmessig forstand, samt av velfungerende, legitime og effektive markeder».

Norges Banks prinsipper for ansvarlig forvaltningsvirksomhet fastsetter at "Risiko og muligheter knyttet til selskapsstyring, miljømessige og samfunnsmessige forhold vil bli integrert i posisjonstakingen i enkeltstående verdipapirer eller andre eiendeler".

Prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet slår videre fast at unoterte eiendomsinvesteringer skal forvaltes på en ansvarlig og miljømessig bærekraftig måte. Miljømessige forhold, med fokus på energieffektivitet, vannforbruk og avfallshåndtering, vil bli vurdert. NBREM vil kommunisere sine forventninger til investeringspartnere og eksterne eiendomsforvaltere om integrering av miljøvurderinger i forvaltningen av unoterte eiendomsinvesteringer, og gå i dialog om saker som omhandler ansvarlig forvaltning.

For NBIM og NBREM er det inntatt nærmere opplysninger om ESG-områdene i forventningsdokumentene og i retningslinjene beskrevet i punkt 3.4 er det gitt mer detaljer om hvordan NBIM og NBREM integrerer ESG-relaterte forhold i sin forvaltning. Teamene innenfor eierskapsutøvelse og standardsetting har ansvar for løpende å sikre at prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet er relevante. NBIM og NBREM avholder samordningsmøter annenhver måned for diskusjon og koordinering av aktuelle forslag til oppdateringer og endringer i styrende dokumenter. Disse møtene omfatter generelt alle styrende dokumenter i virksomheten.

Som en del av viderutviklingen av ansvarlig forvaltningsvirksomhet bør NBIM og NBREM vurdere å styrke prosessen gjennom å ytterligere formalisere at NBREM i samordningsmøtene gir innspill til eventuelle endringer i prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet.

3.4 Veiledning om prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet for bestemte aktivaklasser

Prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet er gjort gjeldende for de ulike aktivaklassene gjennom NBIM og NBREM fastsatte policyer, retningslinjer og prosesser.

I NBIM og NBREM har de respektive Chief Investment Officers (CIOene) ansvar for å integrere hensynet til risikofaktorer knyttet til selskapsstyring, miljømessige og samfunnsmessige forhold (ESG risikofaktorer) i sin investeringsaktivitet.

NBIM

NBIM har dialog med Etikkrådet ("Rådet") hvor det utveksles informasjon om løpende initiativer og aktiviteter. NBIM kan oversende brev eller videreformidle annen informasjon til Rådet fra aktuelle interessenter (f.eks. frivillige organisasjoner) om porteføljeselskaperes atferd.

I NBIM er ansvaret for de sentrale områdene innen ansvarlig forvaltningsvirksomhet, standardsetting, eierskap og risikostyring, fordelt mellom Chief Corporate Governance Officer (CCGO) og Chief Risk Officer.

CCGO har ansvaret for følgende:

- **Standardsetting:** Håndtere prosessen med å gjennomgå oppdateringer av internasjonale retningslinjer for ansvarlig forvaltning og deltakelse i ulike arbeidsgrupper;
- **Eierskap:** Håndtere stemmegivningen på generalforsamlinger i tråd med de offentlig tilgjengelige stemmeretningslinjer som beskriver NBIMs tilnærming og kontakt med selskaper i investeringsporteføljen; og

- **Risikostyring:** Ansvarlig for deler av aktivitetene innen risikostyring knyttet til ESG-data, og er kontaktpunkt for Etikkrådet.

NBIMs Chief Risk Officer har ansvar for følgende funksjoner:

- **Risikostyring:** Undersøker og vurderer bærekraftsdata fra tredjeparter (såkalt ikke-finansielle data) for å overvåke de interne og eksterne porteføljene fra et ESG-perspektiv (tiltak som følge av denne prosessen innbefatter anbefalinger om nedsalg og overvåking).

NBIMs strategi legger til grunn at ESG-faktorer vil påvirke fondets avkastning og har en målsetting om å være blant de globalt ledende innen ansvarlig forvaltningsvirksomhet. Av strategien fremkommer det at ESG-faktorer vil være gjenstand for analyse, overvåking og håndtering. NBIM bruker denne strategien som grunnlag for å sette årlige handlingsplaner og målsettinger knyttet til sin ansvarlig forvaltningsvirksomhet.

NBIM har utarbeidet og publisert 'forventningsdokumenter' om klimaendringer, menneskerettigheter, barns rettigheter, vannforvaltning, skatt og åpenhet, samt antikorrupsjon. Forventningsdokumentene retter seg først og fremst til selskapenes styre, og beskriver hvordan NBIM forventer at selskapene skal tilnærme seg utfordringene og mulighetene knyttet til disse temaene.

NBIM har også publisert 'posisjonsnotater' og 'forvalterperspektiv' -publikasjoner som benyttes i selskapsdialogen med selskaper SPU er investert i. Disse publikasjonene omfatter blant annet relevante temaer som avlønning av administrerende direktør, aksjonærs rett til å foreslå styrekandidater i amerikanske selskaper og individuell avstemming på den enkelte styrekandidat.

Videre utarbeider NBIM interne styringsdokumenter som fastsetter retningslinjer for hvordan prinsippene om ansvarlig forvaltningsvirksomhet skal anvendes i investeringsaktiviteten. Retningslinjedokumentene omfatter blant annet observasjon og utelukkelse av selskaper, interaksjon med selskaper på styrenivå, standardsetting, eierskap, stemmegivning og analyse av selskapenes ansvarlig forvaltningsadferd. Retningslinjedokumentene inneholder spesifikke henvisninger til det relevante kapitlet i prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet og beskriver roller og ansvarsområder, samt forventede resultater og krav til rapportering.

Oppdateringer av policyer og retningslinjer utarbeides generelt av den enkelte avdelingsleder og er gjenstand for godkjenning. Forslag til endringer i policyer blir gjennomgått i relevant NBIM komité. CCGO er medlem av Investment Ownership og Business Risk-komiteene, men ikke de andre komiteene. Imidlertid gjøres samtlige avdelingsledere kjent med dagsorden for alle komiteer og kan delta i alle komitémøter. På den måten har CCGO likevel muligheten til å gjennomgå policyoppdateringer som kan kreve innspill fra CCGO og teamene som arbeider med eierskapsutøvelse, standardsetting og risikostyring.

NBREM

I NBREM er Chief Risk Officer (CRO) ansvarlig for rammeverket for ansvarlig forvaltningsvirksomhet innen unotert eiendom, inkludert følgende:

- **Standardsetting:** Håndtere NBREMs relasjon til bransjepartnere og organisasjonene som arbeider med standardsetting med fokus på unoterte eiendomsmarkeder, herunder Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB);
- **Eierskap:** Gjennomgå prosjektrapporter og data for å validere at forretningsplanene er i samsvar med NBREMs bærekraftsmål og -krav, herunder miljøsertifiseringer; og
- **Risikostyring:** Overvåke bærekrafts- og klimarisiko i hele porteføljen, og integrere risikovurderinger i investeringsprosessene.

NBREM har publisert et eget dokument "NBREM Procedure Sustainability", som beskriver tilnærmingen til disse tre områdene. Tilsvarende som i NBIMs retningslinjedokumenter, spesifiserer dette dokumentet interne roller, ansvarsområder og prosedyrer. I tillegg omfatter NBREMs forretningsplandokumenter bærekraftsinitiativ for hver enkelt eiendom.

3.5 Kommunikasjon av prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet til eksterne forvaltere og joint venture-partnere

Ekstern forvaltning i NBIM

Valg av en ekstern forvalter (EF) anses av NBIM å være en investeringsbeslutning. Ved utvelgelse av eksterne forvaltere vurderes ikke forvalters kriterier for ansvarlig forvaltning eller dennes integrering av ESG-faktorer i sin forvaltning eksplisitt, men inngår som en integrert del av investeringsbeslutningen.

Som et ledd i utvelgelsen av eksterne forvaltere i NBIM, skal det i henhold til retningslinjen for ekstern forvaltning foretas risikobaserte aktsomhetsvurderinger (due diligence-prosess). Aktsomhetsvurderingen vil også omfatte forvalters tilnærming til ansvarlig forvaltningsvirksomhet. NBIM har utarbeidet et sett med spørsmål som forvalter skal besvare skriftlig, spørsmålene inneholder også temaer knyttet til ansvarlig forvaltningsvirksomhet. Forvalters tilbakemelding på spørsmålene danner grunnlaget for nærmere diskusjoner med forvalteren om innretningen på forvaltningen og investeringsadferd. Spørsmålene og diskusjonene gir også informasjon og kontekst om NBIMs standpunkter og tilnæringsmåte til ansvarlig forvaltningsvirksomhet, herunder belyses også NBIMs forventningsdokumenter. Under due diligence-prosessen intervjues nøkkelpersoner hos den eksterne forvalteren, f.eks. analytikere, tradere og investeringsdirektører hvor blant annet forvalters aksjeutvelgelse og investeringsbeslutninger tilbake i tid gjennomgås og analyseres. Etter utvelgelsen skal det gjennomføres regelmessige oppfølgingsmøter med de eksterne forvalterne. Oppfølgingsmøtene omfatter normalt også ESG-relaterte temaer, og forvalterne gir også skriftlig tilbakemelding til NBIM om integrering av ESG-faktorer i forvaltningen som del av rapporteringen.

Eksterne forvaltere er pålagt å benytte NBIMs depotbank. Dette gjør at NBIM via depotbank har løpende informasjon om alle transaksjoner som gjennomføres av eksterne forvaltere. NBIMs team innen risikostyring skal følge posisjonene til de eksterne forvalterne og kan anbefale risikobaserte nedsalg i tillegg til utelukkelse (se beskrivelse side 7). I tilfeller hvor risikobasert nedsalg er besluttet, eller et nytt selskap settes på listen over utelukkede selskaper, skal det kommuniseres et krav om nedsalg til den eksterne fondsforvalteren.

Som en del av viderutviklingen av ansvarlig forvaltningsvirksomhet og for å styrke dokumentasjonen av at relevante ESG-relaterte temaer er dekket bør NBIM vurdere å ytterligere formalisere og dokumentere møtene med de eksterne forvalterne.

Joint venture-partnerskap i NBREM

NBREM publiserte et veiledningsdokument om bærekraftig miljøforvaltning i oktober 2016 rettet mot joint venture-partnere (JV-partnere) og eiendomsforvaltere. En JV-partners evne til og ønske om å implementere målrettede bærekraftsinitiativer vurderes i forkant av et potensielt partnerskap, herunder om JV-partneren vil understøtte og passe inn i NBREMs eiendomsstrategi. For å følge opp veiledningsdokumentet inneholder JV-kontrakter krav om årlig rapportering til GRESB, og det gjennomføres samtaler om inkludering av bærekraftsinitiativer i årlige forretningsplaner, og om rapportering av data knyttet til energi, avfall og vann. Oppdateringer om bærekraftsinitiativer inngår i kvartalsrapporteringen til NBREM.

3.6 Rapportering av aktiviteter knyttet til ansvarlig forvaltningsvirksomhet

Ekstern rapportering

SPUs årlige publikasjon om ansvarlig forvaltning ("Ansvarlig forvaltning Statens pensjonsfond utland") beskriver og oppsummerer NBIMs aktiviteter knyttet til ansvarlig forvaltning, deriblant arbeidet med temaene standardsetting, eierskapsutøvelse og risikostyring.

Innenfor temaet standardsetting deles blant annet informasjon om arbeidets målsettinger og gjennomførte aktiviteter, på hvilken måte NBIM bidrar til videreutviklingen av standarder og hvordan NBIMs prioriteringer kommuniseres og gjøres til kjenne i markedet. Innen temaet eierskapsutøvelse beskrives prinsipper for stemmegivning, det vises hvordan NBIMs stemmeretningslinjer samsvarer med OECD-prinsippene, prosess for stemmegivning og hvordan

stemmer har blitt avgitt, understøttet av tabellinformasjon. Innen temaet eierskapsutøvelse inneholder rapporten nærmere opplysninger om selskapsdialog, herunder hvilke temaer som er dekket. Kapitlet om risikovurderinger gir en oversikt over hvordan NBIM analyserer ikke-finansielle data, deriblant land-, sektor- og selskapsanalyser. Det finnes også informasjon om hvordan NBIM har anvendt prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet i sitt arbeid. For eksempel er det inntatt informasjon om nye forventningsdokumenter og posisjonsnotater som er publisert siste år. I publikasjonen inngår videre opplysninger om fondets miljøinvesteringer og eksterne mandater.

Ved beslutning om det spesifikke innholdet i SPUs årlige publikasjon om ansvarlig forvaltning, ble det holdt diskusjoner internt i NBIM om hvilke aktiviteter som var mest vesentlige å presentere (f.eks. basert på ressursbruk). Hovedstyret får publikasjonen til informasjon før offentliggjøring etter en intern gjennomgang i NBIM.

NBREMs årsrapport om eiendomsinvesteringer inneholder et kapittel om bærekraftig forvaltning av eiendommer. Bærekraftsrelatert informasjon i denne rapporten inkluderer initiativene fra forretningsplaner for de ulike eiendommene (f.eks. energiforvaltning, energieffektivitet, redusert vannforbruk), eventuelle miljøbyggsertifiseringer som er oppnådd, samt NBREMs GRESB-score, som bygger på rapportering av miljørelatert informasjon til GRESB. Informasjon om bærekraftresultater fordelt på investeringsstruktur (på fonds-, ikke eiendomsnivå) inngår i den årlige rapporteringen til GRESB.

Forretningsplaner for eiendommene inneholder informasjon om bærekraftstiltak og forbedringsplaner. Spesifikke kvantitative data om bærekraftsresultater og miljøbyggsertifiseringer innhentes fra JV-partnere, eiendomsforvaltere og offentlige nettbaserte datakilder, herunder Leadership in Energy and Environmental Design (LEED). Informasjonen i de eksterne rapportene er knyttet opp mot veiledningsdokumentet om bærekraftig miljøforvaltning, som er utviklet av NBREM i tråd med prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet.

SPUs årlige publikasjon om ansvarlig forvaltning inneholder ingen opplysninger om NBREMs bærekraftsaktiviteter innen eiendomsforvaltningen. Utfra publikasjonens tittel kan man imidlertid ikke utelukke at en leser vil forvente at rapporten dekker alle aktivaklasser og aktivitet som SPU er engasjert i. Som en del av viderutviklingen av ansvarlig forvaltningsvirksomhet bør NBIM vurdere å enten inkludere unotert eiendom i publikasjonen eller tydeliggjøre at temaet er dekket i årsrapporten for eiendomsforvaltningen.

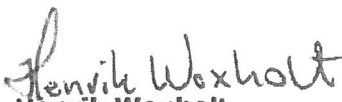
Intern rapportering til hovedstyret

Som nevnt i punktet over, får hovedstyret SPUs årlige publikasjon om ansvarlig forvaltning til informasjon før offentliggjøring. I tillegg utarbeides det også interne rapporter til hovedstyret som omtaler status og fremdrift på pågående arbeid opp mot prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet.

NBIM utarbeider en kvartalsvis virksomhetsrapport som også dekker temaer knyttet til ansvarlig forvaltning, med særlig fokus på eierskap og standardsetting. Eierskapsaktivitetene inkluderer stemmegivning og kontakt med selskaper, deltakelse i standardsettingsaktiviteter, herunder arbeid med akademikere, frivillige organisasjoner og andre grupper, aktuell forskning og artikler med søkelys på bærekraftig investering. Videre inneholder kvartalsrapporten informasjon om hvordan oppdaterte policyer implementeres, herunder hvordan de nye kullkriteriene innvirker på listen over utelukkede selskaper. NBIM utarbeider også en månedlig rapport til CEO som viser fremdrift mot bærekraftsrettede mål satt i den årlige handlingsplanen.

NBREM utarbeider en kvartalsvis virksomhetsrapport til hovedstyret som også dekker temaer knyttet til ansvarlig forvaltning. Rapporten inneholder status opp mot handlingsplanen, herunder NBREMs arbeid med ansvarlig forvaltningsvirksomhet. Selv om de interne rapportene først går til NBIM CEO og deretter oversendes til hovedstyret, blir overnevnte rapporter utarbeidet separat for NBIM og NBREM, snarere enn samlet for alle aktivaklasser som SPU er investert i.

Oslo, 2. mars 2018
Deloitte AS

Henrik Woxholt

4. Vedlegg 1: Målekriterier, avgrensning av oppdraget og arbeid utført

4.1 Målekriterier

Vi er ikke kjent med at det finnes en enkeltstandard som kan benyttes som grunnlag for denne gjennomgangen, og har derfor utviklet egne kriterier basert på ulike retningslinjer og standarder fra blant annet FN, OECD og Financial Stability Board (FNs prinsipper for ansvarlig forvaltning, OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper, anbefalinger fra Financial Standards Board's Task Force on climate-related financial disclosures og andre hensiktsmessige dokumenter) og vår egen erfaring med praksis innen bransjen.

Representantskapets tilsynssekretariat har vurdert målekriteriene og konkludert med at de er relevante og hensiktsmessige for denne gjennomgangen.

Målekriteriene som denne gjennomgangen bygger på er gjengitt nedenfor:

Hovedkriterier	Underkriterier
A. Det er definert et sett med prinsipper for ansvarlig forvaltning	(i) Det finnes definerte prinsipper for ansvarlig forvaltningsvirksomhet
	(ii) Det er dokumentert at prinsippene er basert på vurderinger av god selskapsstyring og miljømessige og samfunnsmessige forhold, i samsvar med internasjonalt anerkjente standarder (f.eks. FNs Global Compact, OECDs prinsipper for eierstyring og selskapsledelse, OECDs retningslinjer for multinasjonale foretak)
	(iii) Ytterligere veiledning om prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet er gjort spesifikk for aktivaklassene. Det finnes for eksempel veiledning for forvaltningen av eiendomsporteføljen, som blant annet omfatter energieffektivitet, vannforbruk og avfallshåndtering
	(iv) Prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet er kommunisert til eksterne forvaltere og Joint venture partnere
	(v) Ved utvikling av prinsippene er det blant annet sett hen til følgende forhold: Miljømessige - selskapers energibruk, avfall og forurensning, bevaring av naturressurser - beskyttelse av spesifikke landområder (f.eks. regnskog) - forretningsmessige målsettinger, spesielt de som kan ha vesentlige miljømessige konsekvenser (f.eks. uakseptable klimagassutslipp, gruveselskaper og kraftprodusenter som får >30% av inntekten fra, eller baserer >30% av sin virksomhet på termisk kull)
	(vi) Ved utvikling av prinsippene er det blant annet sett hen til følgende forhold: Samfunnsmessige - respektere, støtte og beskytte internasjonalt anerkjente menneskerettigheter, og sikre at Norges Bank ikke medvirker til brudd på menneskerettighetene (f.eks. drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, barnearbeid) - selskaper som produserer våpen som, hvis de brukes, ville innebære brudd på grunnleggende humanitære prinsipper eller som selger våpen til stater som er underlagt investeringsrestriksjoner på sine statsobligasjoner (f.eks. FN / internasjonale sanksjoner) - brudd på individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner - stimulere til utvikling gjennom nært samarbeid med lokalsamfunnet - stimulere til å bygge humankapital (f.eks. gjennom sysselsetting og opplæringsmuligheter) - ikke diskriminere i arbeidslivet - arbeid mot alle former for korrupsjon, herunder utpressing og bestikkelser - tobakksprodusenter
	(vii) Ved utvikling av prinsippene er det blant annet sett hen til følgende forhold: Selskapsstyring - ikke søke unntak som ikke er tuftet på lovverk eller regulatorisk rammeverk - ikke forfølge varslere - ivareta retten til organisasjonsfrihet og anerkjenne retten til kollektive forhandlinger - beskytte utøvelsen av aksjonærrettigheter og sikre likebehandling av alle aksjonærer - tilrettelegge for at aksjemarkedet bidrar til god eierstyring og selskapsledelse - stimulere til samarbeid mellom selskaper og interessenter - fremme bevisstgjøring og etterlevelse av selskapspolicyer gjennom informasjon og opplæring

Hovedkriterier	Underkriterier
B. Det er definert en tilnæringsmåte for rapportering om implementeringen av prinsippene for ansvarlig forvaltning	(i) Det finnes ekstern rapportering om aktiviteter knyttet til ansvarlig forvaltning
	(ii) Det finnes intern rapportering til hovedstyret om aktiviteter knyttet til ansvarlig forvaltning

4.2 Avgrensning av oppdrag

Vi har gjennomført vårt arbeid i samsvar med ISAE 3000 for å gi representantskapet betryggende sikkerhet for at Norges Bank har etablert styring og kontroll i samsvar med målekriteriene beskrevet ovenfor.

Et attestasjonsoppdrag som skal gi betryggende sikkerhet i henhold til ISAE 3000 forutsetter at arbeidet planlegges og utføres slik at vi oppnår høy, men ikke absolutt sikkerhet for at styring og kontroll knyttet til

- Utviklingen av prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet og hvordan de gjøres gjeldende for Norges Bank Investment Management ("NBIM") og Norges Bank Real Estate Management ("NBREM");
- Kommunikasjon av prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet til eksterne forvaltere og joint venture-partnere; og
- Intern og ekstern rapportering av ansvarlig forvaltningsaktiviteter.

er utformet og implementert i samsvar med de etablerte målekriteriene.

Vår gjennomgang omfatter ikke en vurdering av om og hvordan prinsippene for ansvarlig forvaltningsvirksomhet er tatt i bruk i virksomheten og om de etterleves. Vår konklusjon omfatter kun de områdene som defineres av målekriteriene.

Kontroll av om styring og kontroll har vært effektiv og fungert etter forutsetningene over tid er ikke omfattet av oppdraget; det vil si at gjennomgangen omfatter ikke den faktiske løpende gjennomføringen av aktivitetene, eller i hvilken utstrekning prosedyrene fungerer effektivt og etter forutsetningene over tid.

4.3 Arbeid utført

Evaluering av etterlevelse av målekriterier

Vi har vurdert om styring og kontroll innenfor rammen av oppdraget var 'utformet' og 'implementert' i samsvar med målekriteriene.

En komponent vil være tilstrekkelig utformet dersom den enkeltvis, eller i kombinasjon med andre elementer, med rimelig grad av sikkerhet bidrar til å oppfylle det aktuelle målekriteriet.

Begrepet implementert omfatter iverksettelse på et gitt tidspunkt av de aktiviteter som følger av utformingen, men omfatter ikke den faktiske løpende gjennomføringen av disse aktivitetene, eller i hvilken utstrekning de fungerer effektivt og etter forutsetningene.

Evaluering av utforming og implementering

Vi har etterspurt og mottatt en rekke dokumenter som beskriver NBIM og NBREMs arbeid med ansvarlig forvaltningsvirksomhet. Dokumenter som har vært gjenstand for gjennomgang omfatter prinsipper, policyer, retningslinjer, prosedyrer, møtetreferater, investeringsmandater, presentasjoner og rapportering til ledelsen og hovedstyre.

I tillegg intervjuet vi nøkkelpersonell i Norges Banks hovedstyre, NBIM og NBREM for å få en bedre forståelse av utførelsen av arbeidet med utvikling, kommunikasjon og oppfølging av prinsipper for ansvarlig investeringsvirksomhet for SPU.

Vår vurdering er basert på en helhetsforståelse av den dokumentasjon og informasjon vi har mottatt. Vi tok for oss de viktigste sidene ved utformingen og implementeringen av NBIMs og NBREMs aktiviteter knyttet til ansvarlig forvaltning relevant for målekriteriene og evaluerte om det forelå vesentlige avvik. Våre vurderinger bygger på forståelsen vi fikk fra å gjennomgå dokumentasjonen og fra intervjuer, og fremgår ikke nødvendigvis av dokumentasjonen isolert sett. Eventuelle uvesentlige avvik mot målekriteriene er ikke rapport som avvik.